

*Деница Димитрова**

ПОСТМОДЕРНА ЕСТЕТИКА И МИТОЛОГИЧНА ОБРАЗНОСТ В КЪСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА ЯВОР ЦАНЕВ

Denitsa Dimitrova

POSTMODERN AESTHETICS AND MYTHOLOGICAL IMAGERY IN THE LATE WORKS OF YAVOR TSANEV

Abstract: The article considers the art of Yavor Tsanev as personal, clothed in silence, even aristocratic. He has a very clean, laconic, synthetic language in his painting. He is a minimalist who achieves a very strong and deep spiritual stillness and drama in his art. His works visually leave an impression of hypnotic and metaphysical impact, with accumulated spiritual experience. In them, freedom was achieved in the thematic-mythological interpretation of the soul and spiritualization of the material. The paintings of Yavor Tsanev are conceived as fascinating narratives, filled with fantasy in the combination of symbols, signs, images and their semantic meaning.

Keywords: irrational; contemplation; subconscious inventions; the classic look; mythological imagery; existential plan; theosophy; metaphysical impact

Понятието „постмодернизъм“ в своята същност търси несъответствията. Думата „модерен“ сама по себе си има двойствен смисъл: модерност и модернизъм. Постмодернизма е тенденция, която не само измества модернизма, но и се противопоставя на световния ред такъв, какъвто съществува днес, и ценностите, които го създават. Характеризира се с един всеобхватен скептицизъм, който отхвърля модернизма като идеал, определящ културата на 20-ти век. Постмодернизмът предизвиква традицията, но отказва да зададе ново начало или да наложи нов ред. Неговото поколение съзнателно не търси своята идентичност, затова движението е свободен сбор от тенденции, които отразяват една нова чувствителност. Всяка страна има свой собствен светоглед и речник, но въпреки това всички те могат да бъдат разглеждани като форми на постмодернизма. От представката „пост“, ни става ясно, че нашият свят е в процес на преход и не е ясно на къде отива. Терминът „постмодерен“ е създаден в края на 40-те години на 20-ти век, от един историк определил с него късния етап от развитието на цивилизацията, зародила се през Ренесанса. Постмодернизмът е продукт на разочарованието и отчуждението, които измъчват средната класа. Както повечето ранни авангардни движения, включително екзистенциализмът, постмодернизмът е враждебно настроен към хуманизма, отхвърляйки го като буржоазен. Здравия разум е изоста-

* ddgrey06@gmail.com

вен, за да се освободят хората от установения ред. Този отказ отваря пътя към нетрадиционните подходи, акцентира се върху емоцията, интуицията, фантазията, съзерцанието, мистицизма и магията. Истината е отхвърлена като невъзможна и нежелана, защото обслужва личните интереси на своите създатели. Разполагаме със субективни и противоречиви интерпретации, които могат свободно да се променят в зависимост от контекста. Нито една система от ценности не може да е по-истинна от друга и така всичко става относително.

Днес авторите създават един отделен свят, който сам по себе си представлява самостоятелна вселена, едновременно чужда и позната. Зрителите са оставени да блуждаят сами из този микрокосмос и собствените им разбирания и чувства, под формата на спомени, провокирани от странно обкръжение, повлияващо на преживяването. Нетърпеливият поглед, трябва да бъде заместен от търсещо и рефлектиращо виждане. Как искаме да проникнем в дадена живописна картина, без да сме подготвени, без да спрем и без да се концентрираме напълно в творбата пред нас? Трябва да оставим дадената творба и нейния мощен изобразителен език и структура да навлезе в нас, чак тогава ще успеем да се потопим изцяло в нея. Системното проникателно вглеждане е единствения начин да задълбочим нашето разбиране за това как художниците могат да просветлят битието. Но това никак не е лесно. Нашата култура се състои от бързо възпламеняващи се и отминаващи след това, визуални мотиви и стимули. Отвсякъде нахлува и ни атакува бързопреходен и непрестанен ритъм на образи. Накъдето и да погледнем из града, по улиците, по витрините-рекламите, набивайки се на очи, изискват от нас светкавичен отклик. Единствено като остава близо до дадена художествена творба, зрителят може наистина да навлиза в нейния свят и да броди из необозримото ѝ художествено пространство. Това се постига трудно. Да почувстваш изкуството както подобава е крайно задължаващо занимание, което се изучава с търпение и постоянство. Ако се застоим и постепенно позволим на творбата да проникне в съзнанието ни, откровеният диалог между зрителя и изкуството става възможен. Тайната се състои в способността да съпреживеем, да възприемем дадена творба с цялата си вътрешна отдаденост и да изминем заедно с художника, пътя по който е създадена, нейната красота и значимост.

Явор Цанев като древните философи в своето изкуство се стреми да освободи своята душа, от общността с тялото. Тоест душата на автора пренебрегва тялото, бяга от него и се стреми да остане сама за себе си. Дълбокото му вътрешно търсене, струи от неговите творби. „Опитът създава изкуството, а липсата на опит случайността“, а Явор Цанев притежава този опит. Истинското изкуство е само онова, което доставя наслада и Цанев знае това, затова и преподава този урок, чрез творбите си. Изкуството на Цанев, няма за цел само преходна игра, то иска да пренесе човека не само в един моментен сън на свобода, а да го освободи действително. Творбите му ни учат на доброта и красота и развиват у нас способност да отместват в обективна далечина сетивния свят, който и без това тегне над нас като една сурова материя, потиска ни като една сляпа сила, а творбите на Цанев действат като мощна струя на свобода и овладяване на материалното чрез идеи.

Явор Цанев е роден на 13 октомври 1956 година в град София, починал на 30 септември 2014 година във град Варна. Завършил е графика в Национална художествена академия-София. Живота и вдъхновението го отвеждат във Варна, където става Доцент по живопис във Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“. Освен носител на много награди е бил и член и на Обществения експертен съвет по естетизация на градската среда към Дирекция „Култура и духовно развитие“ на Община Варна. Преподавател в специалност „Индустриален дизайн“, Технически университет – Варна. Работи в областта на живописата, графиката, видеоарта и други направления. Както автобиографията му подсказва една комплексна, интересна и талантива личност, която лесно може да плени със своите творби.

„За всеки човек има само една врата и тя е неговото собствено съзнание. Всички свещени писания трябва да се тълкуват в екзистенциален план, това е ключът към тяхното разбиране. Вникване в паракзистенцията. Път към отворена врата“. Явор Цанев

Явор Цанев открива един невероятно перспективен път за творчеството си като го свързва с теософията и идеята, която тя носи за нашето време. Художникът възприема канона на древния

идеал за абсолютна красота. Търсенията му в изкуството отразяват неговата същност, а именно цветен като образ човек в живописата, интелектуален, много спокоен, уравновесен и всеотдаен.

Творбите му граничат със съвършеното, защото според него съвършенството не е в красотата или грозното, а то е някъде по средата. Изкуството му е лично, облечено в мълчание, аристократично дори. Той притежава много чист, лаконичен, синтетичен език в живописата си. Минималист е, който постига много силна и дълбока духовна тишина и драма в своето изкуство. Творбите му визуално оставят впечатление за хипнотично и метафизично въздействие, с натрупан в тях духовен опит. В тях е постигната свобода в тематично-митологично осмисляне на душата и одухотворяване на материалното.

Живописните творби на Явор Цанев са изцяло алегорични, изпълнени в типичната живописна технология от Ранния Ренесанс върху дървена основа, с естествени пигменти и свързватели. Те са замислени като увлекателни повествования, изпълнени с фантазия в съчетаването на символите, знаците, образите и семантичното им значение. Фигурите на божествата и светците са моделирани и ясни, почти скулптурни с обобщени обеми, изпълнени с величав покой. В образа на „Архангел Михаил“, може да се открие напомняне за Гуидо Рени, а в „Разпятие“- тъжната и светлоносна красота на Мазачо.

Явор Цанев се опитва последователно и ненатрапчиво да размишлява чрез своята „поетична“ живопис върху тайните на човешката душа и изобщо над човешкото битие. Затова и живописата му е философска, тя „превежда“, възпява битието, опоезира го и е изпълнена с удивление от хармоничната сложност на неговия смисъл и от съвършенството на формите му.

Съвременното изкуство изглежда да съществува в зоната на свободата, отделено от светския и функционален характер на ежедневието и неговите правила. В тази зона, на странично тихо съзерцание и интелектуална игра, процъфтява, странна смесица от карнавална новост, варварски нарушения на морала и престъпления срещу системи от вярвания. Изкуство днес, е неуловимо сложно и разнообразно. Предоставен е широк спектър от възможности за съвременни форми, техники и предметна материя, което прави изкуството наистина обръкващо. Традиционните медии като живопис например, са насложени в инсталации и „нови медии“, термин който може да обхване всичко от онлайн изкуство към компютърно контролирани звукови среди. Притесненията на изкуството са различни, засягащи феминизъм, постколониализъм, идентична политика, масова култура, пазаруване, конфликти, памет и травми. Търсецкия поглед на Явор Цанев тръгва от историята на миналото ни за да му предаде нов смисъл днес и най-вече да го изпълни с чувства и вълнения. Открива връзки и взаимодействия, каквито малцина виждат. В тези връзки се съдържа дълбока същност, но и висше чувство, душевна светлина, радостен и хармоничен ум. Явор в своите творби остава отделен от комерсиалния поглед и среда. Неговата социална активност в чисто биографичен план, не е в разрез с дълбокото търсене и символизма. Той предава на „Новия свят“ знанието за символите, сякаш прави един прочит на древното в модерното и предава своята „богомъдрост“ на зрителя като му помага не просто да не забрави корените, а да потърсят вдъхновение в своето битие.

Информационната епоха, в която живеем е обсебена от значението и неговата липса. Семиотиката е част от философията, естествените науки, психологията, изкуството, литературата, киното, като цяло всяка област която включва символи. Нейните фундаменти лежат в древната философия, както и в средновековната теория, а модерната ѝ форма е пряко следствие от просвещенския рационализъм. Семиотиката се държи като затворен корпус от идеи, който е съсредоточен по-скоро върху собствената си вътрешна логика, отколкото върху представянето на набор от знания. Като цяло семиотиката приема, че разумът може да познава само себе си посредством понятията, които изгражда. Семиотиката е подкопавана отвътре от деконструкцията, която се води най-силната атака предприета от постмодернизма. Деконструкцията е разрушителна, а не градивна. Тя разчита на изключения, за да оправдае един принцип. Като се концентрира върху слабите точки на границата, където всичко може да бъде поставено под съмнение и да стане непознаваемо, тя създава безкрайна поредица от въпроси, на които не може да бъде отговорено.

Явор Цанев работи постоянно, необвързано с работата си, не се идентифицира с нея и с резултатите си. И може би, това е двигателят за неговите интелектуални търсения. А мазката е моментът, както казва Анри Фосийон „онзи момент, когато инструментът пробужда формата в материята. Тя е постоянство, защото чрез нея формата се изгражда и става трайна... Мазката (похватът) е истинският контакт между инерцията и действието“ (Колев. И. 1996). Цанев докарва персонажите си до метафизично състояние и свободното им достигане до степен на божествено извисяване, елиминира чувствените радости и усещания в творбите „Параноя“, „Пасифея“ и „Соломонова песен“.

В творбите си „Метафизично място“ и „Сънят на Майя“, душата е достигнала Нирвана, сливане с космоса и безсмъртието. Живописца на Явор Цанев е наситена с енергия и сила. Той следва примера на Микеланджело, че не е прибавяне, а отнемане. Смята че трябва да се създават смело картините от които след това решително и безжалостно да се отнема. Вдъхновява се също и от фреската на Рафаел и краката на Хелиодор, с идеята да нарисува фигура от желязо. Смята, че мярката е намерена при Рафаел и въпреки съвършенството това постоянно те изкушава да мислиш, че е прост като дете в детайлите.

От двете маслени картини „Нагини“ се усеща голямата роля на познанието на древнокитайската концепция за основите на живописца. Тя пък от своя страна е ключ към разбирането на фундаменталните принципи на старото и модерното европейско изкуство.

„Това, което не може да бъде опознато, може да бъде преживяно. Азът може да бъде преживян. Картината не може да бъде обяснена, тя може да бъде непосредствено преживяна.“ Явор Цанев (Цанева, Т. 2021)

Платната „Нагини“ притежават елементите на класицистичната картина, а именно рационалистичност на построението, скулптурност на формата, локалност на цвета и примат на рисунката над живописната трактовка.

Цанев изследва връзките на случайността в природата. За него живописца представлява донякъде освобождаване от собствените желания и вкус. Започва картините си от някакъв модел и идея, но след като върху нея се появят образи, пространства и предмети, и така продължава да следва тях. Изкуството за него е като връщане в детството. Най-важна за артиста е индивидуалността и той я притежава.

Явор Цанев е познавал съвременното изкуство, модерното изкуство, класическото наследство и традиционните изкуства. Интересувал се е от най-древните от шумеро-акадската култура, през персийската и изкуството на арабите, до Климт и цялата Виенска школа. Използва най-различни опорни точки. Неговите творби са между Матис, Бейкн, изведнъж го обръща на тренчето. Това е игра на познанието.

Създава цял свят – свят на антична красота и прецизна артистичност. Свят създаден с желание да умиротвори и украси света с доброта. Тази доброта е прехвърлена върху платната му. Те са като врата, отваря се с лекота и там заживяват прелестни творения- ослепителни красавици от Древна Елада и Рим, голи богини, крилати конници, странни и непонятни хора носещи от някак далечен свят, послание за красота и доброта. Ключът за разгадаването на тайната на изкуството на Цанев е небето. То винаги присъства и винаги е много щателно разработван семантичен компонент в творбата. То е космосът и абсолютът, безкраят на митологичното съзнание, към чиято трансценденталност и величие се обръща художникът. Небето запазва своята самостоятелност спрямо изображенията и поради това се третира като вместилище на „универсалния“ човешки дух. Светлината струи с магична сила, излъчва топлина и регулира хармонията на формите.

Образите са изпълнени с неземно спокойствие, чистота и извисеност. Изтънчени, с малко подчертани контури. Понякога фигурите са проектирани върху златен фон с бароков акцент в драпериите, сложни орнаменти и флорални мотиви. Приказността на живописните табла е в самата изолираност спрямо реалностите и асоциациите в действителността днес. Голите тела на божества са с прекрасни пропорции, а небесната светлина облива цялата композиция, концентрирайки ни върху тях.

„Свободен от оковите на тялото, духът щастлив отлита и рее се из необятно бялото царство на орлите...“ (Гранитски. И. 2018) Тези редове ми напомнят за Явор Цанев, защото Човекът е най-висшият разум и съвършена хармония и Цанев със своето изкуство старателно и внимателно навлиза в неговата същност. И успява да предизвика, не просто размисли, но и кани зрителя да съпреживява неговата живопис, която е съдържателна, вълнуваща и естетически издържана. Напомняща ми на една „златна метличка“, която Цанев ти подарява, но не материално, а физически и не за спомен, а за вдъхновение, за лекуване. За да вземеш тази „златна метличка“ и да изчеткаш всичко лошо и натоварващо от своите мисли, от битието си. Такова е изкуството на Цанев, като кълбо светлина, мине ли по тялото ти отпуска всеки мускул и пречиства. Топъл лъч светлина.

Явор Цанев смята, че целта не е да се нарисува фигура или тяло, а да се направят живописни петна, съчетани по законите на живописиста. За него да се постигне фигуративност със средствата на абстрактния изказ, това е смисълът на нефигуративната постабстрактна изразност.

Казва, че самата абстрактна живопис всъщност никога не е напълно ненаподобенелна. Винаги има нещо, което се асоциира с пространство, петна които заместват обектите на среден план, а също и вътрешните пространства в обектите на преден план. Смята, че абстрактната изразност е резултат от изразходването на необходимостта от фигуративна легитимация в живописиста. Затова фигуративността вече не е легитимиращ елемент в живописиста. Задава си въпроса как да се превърне боята в цвят-когато рисува и как да се превърне цветът в боя, когато наблюдава така, все едно, че рисува. Натурата за Цанев е и спасение от изкушението да изпълнява прищевките си, и учение как се провокира случайността. А творческата мъка, която изпитва художникът, спасява изкуството от Кича.

Картините на Явор Цанев, не са бърбиви. Във формата търси само формалното, преследва ирационалното. Целият визуален свят е в основата си действен и се състои от форма и цвят, които са независими един от друг и от тяхното сливане се раждат картините на видимата природа. Той е убеден, че художника, трябва да следва този принцип и да работи поотделно върху всеки един от двата елемента. Смята, че изкуството е пълноценно, когато съдържа в себе си недоизказаност. А способността на художника не е в това, да разкрива рационалната и ирационалната сложно съставна същност на нещата, а в това- да действа в съгласие с тях. В своята работа, той разчита на случайността и се опитва да разпознава нейните подаръци, които сравнява с даровете на данайците и смята, че те не трябва никога да се отхвърлят. Самият творчески процес е излизане извън рамките на нашата човешка ограниченост. Следователно, той не трябва да бъде анализиран със средствата на същата тази ограниченост. За Цанев са две качествата, които произведението трябва да притежава-физическа стабилност и относителна безполезност.

За да постигне атмосферата на статичност и равновесие в картините си, Цанев следва някои класически принципи, като елинистична пропорция във фигурите и правилото да се вкарват фигурите цели във формата. Архетипна структура на персонажа. Картините си, той сравнява с природно образуване, тоест нещо в което сякаш не е вложен труд. Велатури, последователно насложени пластове боя, след това измити, претрити или шлайфани за него това е контролиран „случаен“ ефект. За Цанев Бог се съдържа във виолетовия цвят. Смята че, трябва да постигнеш техниката на старите майстори и смелостта на дете, което рисува с новите цветни моливи, които туко-що са му подарили. Стреми се да предприема само правилни действия, за да постига блестящия резултат на примата. В процес на работа, обаче се убеждава, че е невъзможно. Измивайки и изтръгвайки всичко, той започва отначало, но вече без новата белота и чистота на платното. Този начин на работа, той сравнява с опита и познанието на човек и добиването на такива, ако времето не го понамачка, надъвче и изплюе.

Явор Цанев пробужда зрителя, а и не само той вдъхновява със своите философски мисли, въпроси и разсъждения. Този негов поглед допълва и завършва творбите му. Той смята, че произведенията на изкуството, това е „нещото в себе си“, а много от съвременните авангардни творения не са „нещо в себе си“, те са прекалено екстровеертни и основани на илюзорни, пълзящи масови парадигми. Екстровеертността това е много ниското, масата, масовата комуникация, тълпата, липсата на самота.

Интересен друг подход, който прави впечатление в нещата на Цанев, е че ако на предния план има картина, на задния също има такава, тоест картина върху картина. Фонът не е третиран механично, а по-скоро е мислен като фигурална картина върху абстрактна. Примери са двете негови маслени платна „Кукла“ и „Модел с кукла“.

Такова е изкуството на Явор Цанев, ненадрапчиво, разбираемо от малцина. Живописиста му изразява странния език на тишината, на спокойствието, безмълвието и съзерцанието. Безкрайно кълбо от фантазия, неспирен поток на подсъзнателни инвенции и алюзии. Посланията му са за добротворството, добродушието, лъчезарието, а творбите му са светъл лъч в царството на мрака. Те зареждат наблюдателя с енергията на любовта, милосърдието, мъдростта и красотата.

Живописиста може да използва в своите съвместно съществуващи композиции само един-единствен момент от действието и Цанев успява да подбере най-характерния, от който стават най-ясни преходният и следващият. Живописиста като изящно изкуство се задоволява само с онези невидими предмети, които пораждаат приятни усещания и Явор Цанев не само ги намира, а и ни завещава нещо много ценно след себе си. А именно това, което трябва да се следва от всички творци, е че изкуството трябва да има морал. „Пред живописното произведение не ще доловим нищо съществено, ако не възприемем безрезервно присъщото му мълчание. Ала това възприемане включва две неща-първо, да не очакваме от картината да ни разкрие непосредствено и автоматично замисъла си; и второто, обратно-тъй като картината „не казва нищо“ в тесния смисъл на израза, нека допуснем, че в нея има макар и много ограничена област, ненаситена с точно определено съдържание. Насладата от живописиста е в природата ѝ на вечен йероглиф, изискващ постоянно усилие, за да го разтълкуваме, разменяйки непрекъснато нашето зрително възприятие срещу скритото в самия него намерение. Оттук и този поток от значения, извиращ сякаш непрестанно от платното, от дъската, от рисунката, от офорта или фреската. С две думи, картината винаги ни дава знаци.“ Хосе Ортега-и-Гасет (Колев. И. 1996)

За мен творчество на Цанев е символ на една непроходима пътека, по която трябва да се тръгне за да се достигне върха. Тогава може би ще се отключи спящото съзнание и ще се открие от какво сме сътворени, защо сме тук и накъде отиваме.

Може би, ще се прозре, че краят всъщност е Начало. В тази живопис времето спира да тече, защото се е самопознало. Един безкраен океан. Надзърне ли човек ще се убеди, че всичко е едно и всичко съществува едновременно... Без край... и без начало.

След себе си Явор Цанев оставя доста въпроси, върху които да мислим. Той е говорел съвременен език с пластичните средства, характерни на постмодернизма. В сложния ни и забързан живот винаги могат да се намерят референции с класиката. Класическата визия, която притежава той, от една страна го отделя от времето му, но от друга при по-дълбоко задълбочаване върху работите му, опитът да свърже наследството с днешния ден, може би това е неговия принос.

Всеки има пътека и всяка пътека е много трудна. Мъчително и тежко е човек да се опитва да се отдели от ежедневието си, от рутината от общия вкус и после да чака признание точно от този ежедневен вкус. Можем да се задълбочим във въпросите, които оставят произведенията на Явор Цанев, оценявайки тяхното послание, надграждайки ги. Никой не е сам, всеки е част от една стълба, която ни води незнайно накъде.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Гранитски, Иван 2018: Зазоряване, издателство „Захари Стоянов“, София. [Granitski, Ivan, Zazoryavane, izdatelstvo „Zahari Stoyanov“ Sofiya 2018].

Джансън, Х.У. и А. Джансън. 2014: История на изкуството том 4, преработено шесто издание, модерен свят; Елементи. [Dzhansan, H.U. i A. Dzhansan. Istoriya na izkustvoto tom 4, preraboteno shesto izdanie, moderen svyat; Elementi 2014].

Колев, Иван 1996: Философия на изкуството; Тематична антология; Лик и Вермеер. София. [Kolev, Ivan. Filosofiya na izkustvoto; Tematichna antologiya; Lik i Vermeer. Sofiya 1996].

Колев, Иван, Димка Гочева, Хари Паницидис 2009: *Философия; Хронологична антология; От Талес до Дерида*; Издателска къща, АНУБИС, София. [Kolev, Ivan, Dimka Gocheva, Hari Panitsidis. *Filosofiya; Hronologichna antologiya; Ot Tales do Derida*; Izdatelska kashta, ANUBIS, Sofiya 2009].

Римшайдер, Буркхард и др. *Изкуството Днес*; Редактори: Буркхард Римшайдер, Ута Грьозеник; Автори: Ларс Банг Ларсен, Кристоф Блейс, Йълмаз Дзивиор, Жан-Мишел Рибет, Раймар Станге, Сузане Тиц, Ян Фервьорт, Астрид Веге; „Алианс-97“ ЕООД TASCHEM. [Rimshayder, Burkhard i dr. *Izkustvoto Dnes*; Redaktori: Burkhard Rimshayder, Uta Gryozenik; Avtori: Lars Bang Larsen, Kristof Bleys, Yalmaz Dzivior, Zhan-Michel Ribet, Raymar Stange, Suzane Tits, Yan Fervyort, Astrid Vege; „Alians-97“ EOOD TASCHEM].

Фартинг, Стивън 2019: *Изкуството; Цялата история*; главен редактор Стивън Фартинг, предговор Ричард Корк. Изд. „КНИГОМАНИЯ“ ЕООД. [Farting, Stivan. *Izkustvoto; Tsyalata istoriya*; glaven redaktor Stivan Farting, predgovor Richard Kork; 2019. Izd. „KNIGOMANIYA“ EOOD].

Цанева, Тоня 2021: *Явор Цанев – пътят на художника в преследване на ирационалното*, съставител: Тоня Цанева. [Tsaneva, Tonya. *Yavor Tsanev – patyat na hudozhnika v presledvane na iratsionalnoto*, castavitel: Tonya Tsaneva 2021].

Шедьоври на световните музеи 1995: Абагар Холдинг; Първо издание. [Shedyovri na svetovnite muzei; Abagar Holding; Parvo izdanie, 1995].

Stallabrass, Julian 2020: *Contemporary art, A very short Introduction*, Oxford 2020.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ:

Явор Цанев (1956–2014) Метаморфози. [Yavor Tsanev (1956–2014) *Metamorfozi*]

<https://nationalgallery.bg/bg/exhibitions/yavor-tsanev-1956-2014-metamorphoses/>

Библиотека „Път на Мъдростта“ Тоесофия. [Biblioteka „Pat na Madrostta“ *Toesofiya*]

<https://lib.vaklush.org/nurmagazine/4/1996-3/%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F-1>

Явор Цанев, пътят на художника в преследване на ирационалното. [Yavor Tsanev, *patyat na hudozhnika v presledvane na iratsionalnoto.*]

<https://bnr.bg/varna/post/101489730/avor-canev-patat-na-hudojnika-v-presledvane-na-iracionalnoto>